

Η ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί μεταφορά σε γραπτό λόγο δύο διαλέξεων, ενός από τους ειδικούς που διαθέτει η χώρα μας, σε ό,τι αφορά το πραγματευόμενο θέμα: του **Αναπληρωτή Καθηγητή της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, κ. Δημητρίου Χρηστίδη**. Ο ειλικρινής ερευνητής της Βίβλου θα έχει την ευκαιρία να αντλήσει από εδώ πολλές σημαντικές και ενδιαφέρουσες πληροφορίες. (Το εν λόγω κείμενο -html- το ανακαλύψαμε στο forum του focusmag.gr, όπου είχε τοποθετηθεί στις 15.09.2004, στα πλαίσια σχετικής διαλογικής συζήτησης. Η παρουσίασή του εδώ γίνεται με τη μορφή pdf).

Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

Η συγγραφή της Αγίας Γραφής

Η Αγία Γραφή ή Βίβλος είναι το ιερό βιβλίο του Χριστιανισμού, και κάθε συνειδητός Χριστιανός πιστεύει ότι αυτή αποτελεί την αποκάλυψη του Θεού στο ανθρώπινο γένος. Γράφτηκε μέσα σ' ένα χρονικό διάστημα περίπου δεκαπέντε αιώνων και χωρίζεται σε δύο μέρη:

- α) Την Παλαιά Διαθήκη, που περιλαμβάνει τα κείμενα των πνευματικών ανθρώπων και των προφητών που έζησαν πριν από την έλευση του Χριστού και
- β) την Καινή Διαθήκη, που περιέχει τα κείμενα των 4 ευαγγελιστών, τις Πράξεις των Αποστόλων, τις Επιστολές των Αποστόλων του Ιησού και την Αποκάλυψη.

Η Παλαιά Διαθήκη άρχισε να γράφεται πιθανότατα από τον Μωυσή, που είναι ο συγγραφέας των 5 πρώτων βιβλίων της, γύρω στο 1.400 π.Χ.. Το τελευταίο βιβλίο της γράφτηκε από τον Μαλαχία κάπου κοντά στο 440 π.Χ.. Ο χρόνος συγγραφής της Κ. Διαθήκης ήταν πολύ πιο σύντομος, μόλις 50 χρόνια περίπου, αφού υπολογίζεται πως το τελευταίο βιβλίο της, η Αποκάλυψη, ολοκληρώθηκε το 96 μ.Χ..

Η φιλολογική προσέγγιση

Από την αρχή πρέπει να γίνει σαφές ότι για κανένα κείμενο της εποχής που γράφτηκε η Αγία Γραφή δεν σώζεται σήμερα το πρωτότυπο, αυτό δηλαδή που χαρακτήρηκε από το χέρι του ίδιου του συγγραφέα. Σ' αυτό η Αγία Γραφή δεν αποτελεί εξαίρεση, αφού τα κείμενά της τα έχουμε σε αντίγραφα, από κείμενα που και αυτά με τη σειρά τους ήταν αντίγραφα αντιγράφων από τα πρωτότυπα.

Ωστόσο η φιλολογική επιστήμη διαθέτει ιδιαίτερους κλάδους που ασχολούνται με τη μελέτη των αντιγράφων αυτών, ώστε τελικά να συνθέσουν από αυτά ένα κείμενο που θα είναι όσο το δυνατό πλησιέστερο προς το πρωτότυπο. Οι κλάδοι αυτοί είναι η Κριτική των Κειμένων και η Ιστορία της Χειρόγραφης Παράδοσης των Αρχαίων Κειμένων.

Στα συμπεράσματα των ειδικών επιστημόνων αυτών των κλάδων σχετικά με την Αγία Γραφή θα αναφερθούμε παρακάτω, ενώ ταυτόχρονα θα δοθούν και κάποια στοιχεία και επεξηγήσεις για τον τρόπο και τις διαδικασίες που ακολουθούνται κατά τη συγκεκριμένη έρευνα.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Προτού να αναφερθούμε στις μεθόδους της έρευνας, ας ρίξουμε μια ματιά, αρκετά διαφωτιστική για το θέμα μας, στη μορφή και το υλικό του αρχαίου βιβλίου.

Το υλικό που αρχικά χρησιμοποιήθηκε για τη συγγραφή μεγάλων κειμένων, λογοτεχνικών, ήταν ο πάπυρος. Ένα ρολό από συρραμμένα φύλλα, φτιαγμένα από πολλές λεπτές λωρίδες της ψίχας του φυτού πάπυρος, που ευδοκίμοιζε στην Αίγυπτο, στις όχθες του Νείλου. Οι Αιγύπτιοι κολλούσαν αυτές τις λωρίδες δίπλα-δίπλα σε οριζόντια διάταξη και έπειτα έβαζαν μια δεύτερη στρώση με κάθετη διάταξη, σχηματίζοντας έτσι ένα φύλλο παπύρου. Πολλά φύλλα τα συνέρραπταν μεταξύ τους δημιουργώντας ένα ρολό, στις άκρες του οποίου στερέωναν δύο ξύλα για να τυλίγεται σ' αυτά και να σχηματίζει έτσι έναν παπύρινο κύλινδρο.

Είναι γνωστό, βέβαια, πως προηγουμένως είχε χρησιμοποιηθεί ως υλικό γραφής και η πέτρα, αλλά αυτή αποτελούσε υλικό εξαιρετικά δύσχρηστο για τη συγγραφή μεγάλων κειμένων.

Ο παλαιότερος πάπυρος με Ελληνικό κείμενο τοποθετείται χρονικά στο 350 π.Χ. και οι πιο πρόσφατοι στον 6ο με 7ο αιώνα μ.Χ., ενώ η πλειοψηφία τους ανήκει στο 2ο και 3ο μ.Χ. αιώνα.

Η σχετικά περιορισμένη ανθεκτικότητα του παπύρου στο χρόνο, αλλά και τις καιρικές συνθήκες, μια που σάπιζε αρκετά εύκολα, οδήγησε στην ανακάλυψη και τη χρησιμοποίηση ενός πιο ανθεκτικού υλικού, της περγαμηνής, σε μία χρονική περίοδο που δεν μπορεί να προσδιορισθεί με ακρίβεια, αλλά τοποθετείται ανάμεσα στο 2ο και τον 4ο αιώνα μ.Χ..

Οι πάπυροι που διασώθηκαν έως σήμερα βρέθηκαν σε τόπους όπου το κλίμα ήταν ιδιαίτερα ξηρό, όπως η Αίγυπτος, ή επειδή επεκράτησαν κάποιες εξαιρετικά ευνοϊκές συνθήκες που ευνόησαν τη διατήρησή τους. Για παράδειγμα ένας από τους ελάχιστους παπύρους που ανακαλύφθηκαν στη χώρα μας είναι και εκείνος που βρέθηκε στο Δερβένι κοντά στη Θεσσαλονίκη και δεν σάπισε γιατί είχε καεί.

Σταδιακά όλα τα κείμενα αντιγράφηκαν σε μεμβράνες και έτσι διασώθηκαν μέχρι τις μέρες μας.

Ένας άλλος παράγοντας, εκτός από αυτό καθαυτό το υλικό τους, που ευνοούσε τη φθορά των παπύρων ήταν το ίδιο το σχήμα τους που ταυτόχρονα τους έκαμνε άβολους στη χρήση. Ο αναγνώστης ήταν συνεχώς υποχρεωμένος να τυλίγει τον κύλινδρο από τη μία μεριά και να τον ξετυλίγει από την άλλη, μια διαδικασία που κοπιαστική και χρονοβόρα ήταν, ιδιαίτερα όταν κανείς έψαχνε να βρει κάτι συγκεκριμένο.

Έτσι με την αλλαγή του υλικού, που επινοήθηκε στην Πέργαμο της Μ. Ασίας, από την οποία πήρε και το όνομά του, επινοήθηκε και η αλλαγή του σχήματος του βιβλίου.

Αντί να γίνεται η συρραφή των φύλλων έτσι ώστε το ένα να τοποθετείται δίπλα στο άλλο, συρράφηκαν όλα μαζί από τη μία άκρη και σχημάτισαν τον κώδικα, το βιβλίο δηλαδή στη μορφή που το γνωρίζουμε και το χρησιμοποιούμε σήμερα.

Ωστόσο αν και η μετάβαση από τον παπύρινο κύλινδρο στον περγαμηνό κώδικα συντελέστηκε μέσα στον 2ο με 4ο αιώνα μ.Χ., η χρήση του κώδικα γενικεύτηκε μόνο μέσα στον 9ο αιώνα μ.Χ. και διήρκεσε μέχρι τον 16ο αιώνα μ.Χ.. Τότε αρχίζει να γενικεύεται η χρήση του χαρτιού που ήδη είχε ανακαλυφθεί τον 15ο αιώνα μ.Χ. και που ήταν υλικό και ανθεκτικό και πολύ φθηνότερο.

Μια άλλη σημαντική μεταβολή που έγινε στην ιστορία της παράδοσης των κειμένων αφορά το είδος της γραφής. Στην αρχή η γραφή ήταν η μεγαλογράμματη ή κεφαλαιογράμματη. Τα γράμματα, δηλαδή, ήταν αποκλειστικά και μόνο κεφαλαία, ενώ δεν υπήρχαν διαστήματα ανάμεσα στις λέξεις και ούτε κανενός είδους σημείο στίξης.

Με τον καιρό, καθώς συνέβαιναν διάφορες μεταβολές στην προφορά και άρχιζε η αρχαία γλώσσα να μην είναι τόσο οικεία στους μεταγενέστερους, παρουσιάστηκε η ανάγκη να απλουστευθεί η γραφή. Έτσι έγινε η μετάβαση και η μεταγραφή των κειμένων από τη μεγαλογράμματη γραφή στη μικρογράμματη, αυτήν ακριβώς που χρησιμοποιούμε και στις μέρες μας, τα "πεζά" γράμματα. Κατά τη διαδικασία της μεταγραφής έγιναν πάρα πολλά λάθη, καθώς η έλλειψη χωρισμού των λέξεων και η απουσία σημείων στίξης δημιούργησε πολλές ασάφειες και παρανοήσεις. Ένα ανέκδοτο που ήδη διηγούνταν από την

αρχαιότητα και που μας το διασώζει ο Ερμογένης, ένας ρητοροδιδάσκαλος του 2ου μ.Χ. αιώνα, αναφέρεται σε μια τέτοια πολύ “βολική” παρανόηση, και έχει ως εξής: “Υπήρχε κάποιος πατέρας που είχε δύο γιους. Ο ένας λεγόταν Λέων και ο άλλος Πανταλέων. Όταν, λοιπόν, πέθανε ο πατέρας τους και τα δυο αδέλφια ανακάλυψαν πως η διαθήκη του έλεγε: “ΕΧΕΤΩΤΑΕΜΑΠΑΝΤΑΛΕΩΝ”. Άρχισαν λοιπόν να διεκδικούν την πατρική περιουσία ο καθένας για λογαριασμό του με πολύ λογικά επιχειρήματα. Ο Λέων έλεγε πως η διαθήκη έπρεπε να διαβαστεί, “Εχέτω τὰ εμὰ πάντα Λέων”, ενώ ο Πανταλέων επέμενε πως ήταν φανερό ότι αυτός ήταν ο μοναδικός κληρονόμος, αφού η διαθήκη έλεγε ξεκάθαρα, “Εχέτω τὰ εμὰ Πανταλέων”. Όταν, λοιπόν, έφτασε ο καιρός της αντιγραφής, πόσο σωστά μπορούσε να αντιγράψει κανείς τέτοια κείμενα;

Μια επιπλέον αιτία λαθών κατά τις μεταγραφές των κειμένων ήταν οι διάφορες συντομογραφίες που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι συγγραφείς. Για παράδειγμα η συντομογραφία της λέξης Δαβίδ είναι ΔΑΔ, της Ιερουσαλήμ είναι ΙΛΗΜ, ο Θεός γράφεται με ΘΣ και ο Χριστός με ΧΣ, ενώ ΜΡ ΘΟΥ σήμαινε Μήτηρ Θεού. Η λέξη άνθρωπος γραφόταν ΑΝΟΣ και κλινόταν κανονικά σε όλες της πτώσεις, π.χ. ΑΝΟΥ, ΑΝΩΝ κλπ. Η παρανόησή τους από τον συγγραφέα ή ο λανθασμένος χωρισμός των γραμμάτων τους πρόσθεταν λάθη στην αντιγραφή.

Ο σημερινός μελετητής, έχοντας υπόψη του αυτές τις αδυναμίες των χειρογράφων, καθώς και τις συγκεκριμένες αιτίες που συνέβαλαν στη δημιουργία λαθών, μπορεί ευκολότερα να ανιχνεύσει τα λάθη και μπορεί ταυτόχρονα, συγκρίνοντας τα σχετικά κείμενα μεταξύ τους, να καταλάβει ποιο είναι το σωστό.

Η ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η ποιότητα των χειρογράφων

Προκειμένου να γίνει η ανασύσταση του πρωτοτύπου πρέπει να ακολουθηθεί μια ορισμένη διαδικασία.

Αρχικά συλλέγονται και εξετάζονται τα *χειρόγραφα-αντίγραφα* του κειμένου, καθώς και οι *αρχαιότερες μεταφράσεις* του, οι οποίες πιθανόν να έγιναν με βάση κάποιο χειρόγραφο που δεν υπάρχει πια. Το υλικό τους -που θα είναι σπανίως πάπυρος- περγαμνή ή χαρτί, έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα, γιατί αμέσως τα τοποθετεί στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, που χαρακτηρίζεται από τη χρήση του συγκεκριμένου υλικού. Η χρονολόγησή τους θα διευκολύνει άμεσα το έργο της αποκατάστασης, γιατί θα καταδείξει πόσο το αντίγραφο απέχει χρονικά από τον συγγραφέα του πρωτοτύπου. Όσο μικρότερη είναι αυτή η απόσταση τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες να βρίσκεται το αντίγραφο πολύ “κοντά” στο πρωτότυπο, γιατί είναι λιγότερα τα αντίγραφα που έγιναν στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα, και συνεπώς λιγότερες οι ευκαιρίες για να προστεθούν λάθη από τους αντιγραφείς. Μια βασική αρχή της έρευνας είναι η διαπίστωση πως κάθε αντίγραφο φέρει όλα τα λάθη του πρωτοτύπου του, συν μερικά νέα λάθη της αντιγραφής, μείον ενδεχόμενες διορθώσεις που έκανε ο αντιγραφέας στο πρωτότυπο που χρησιμοποιήσε.

Είναι ακόμη φανερό πως ο αριθμός των χειρογράφων παίζει σημαντικό ρόλο στην τελική αποκατάσταση. Όσο περισσότερα είναι τα χειρόγραφα τόσο ακριβέστερα μπορεί να αποκατασταθεί το αρχικό κείμενο με βάση τις ομοιοτήτές τους. Αντίθετα οι διαφορές βοηθούν στο να εντοπισθούν ευκολότερα, και τελικά να αφαιρεθούν, τα λάθη της αντιγραφής. Αν, επιπλέον, τα αντίγραφα βρέθηκαν σε μέρη αρκετά απομακρυσμένα, τότε προστίθεται ακόμη ένα ευνοϊκό στοιχείο, καθώς είναι σχετικά απίθανο να έχουν σχέση μεταξύ τους τα χειρόγραφα και να επαναλαμβάνουν έτσι τα ίδια λάθη.

Άλλο σημαντικό στοιχείο στην έρευνα είναι ο προσδιορισμός της ποιότητας του χειρογράφου. Να διαπιστωθεί δηλαδή πόσο προσεκτικός ήταν ο γραφέας κατά τη διάρκεια της αντιγραφής και πόσο ενδιαφερόταν να διορθώσει τα τυχόν λάθη του. Αν ήταν βιαστικός ή αν κάποια στιγμή άρχισε να κουράζεται, πράγμα που διαπιστώνεται από την αλλαγή

στην ποιότητα των γραμμάτων του που γίνονται μεγαλύτερα και χειρότερα, τότε αυξάνονται οι πιθανότητες να έχει κάνει περισσότερα λάθη.

Μια ακόμη αρχή που ακολουθείται στη φιλολογική έρευνα είναι πως το αντίγραφο με την παλαιότερη μορφή γραφής ή με το αρχαιότερο λεξιλόγιο είναι αυτό που έχει τις πιθανότητες να βρίσκεται πλησιέστερα στο πρωτότυπο.

Όλες αυτές οι παράμετροι αποτελούν τα κριτήρια που προσδιορίζουν την ποιότητα ενός χειρογράφου.

Εκτός όμως από τα χειρόγραφα-αντίγραφα και τις αρχαίες μεταφράσεις του κειμένου, ο ερευνητής που επιχειρεί να το αποκαταστήσει στρέφεται και σε άλλες πηγές. Συλλέγει *παραθέματα* του κειμένου, τα οποία περιέχονται σε γραπτά μεταγενέστερων αρχαίων συγγραφέων. Εκεί είναι πιθανό να ανακαλύψει τμήματα του κειμένου που δεν σώζονται σε άλλο γνωστό χειρόγραφο. Τέλος συγκεντρώνει τα αποσπάσματα που υπάρχουν σε *ανθολόγια αρχαίων κειμένων*, καθώς ήδη από τον 50 μ.Χ. αιώνα μας σώζονται τέτοιες συλλογές.

Αυτά αποτελούν τις τέσσερις πηγές του ερευνητή. Ασφαλώς, γίνεται από μόνο του αντιληπτό, ότι όσο περισσότερα χειρόγραφα ή άλλα από τα παραπάνω στοιχεία διαθέτει, σε τόσο ασφαλέστερα συμπεράσματα θα καταλήξει.

Γενεαλογικό δέντρο του χειρογράφου

Αφού συλλέξει τα στοιχεία του ο ερευνητής, θα πρέπει κατόπιν να αξιολογήσει τη βαρύτητα του κάθε χειρογράφου, εξετάζοντας τις σχέσεις μεταξύ τους και σχηματίζοντας αυτό που αποκαλούμε γενεαλογικό δέντρο του χειρογράφου.

Πρώτα θα ασχοληθεί με το να προσδιορίσει αν στα χειρόγραφα του υπάρχουν αντίγραφα του ενός από το άλλο. Σε κάθε τέτοια περίπτωση, τα χειρόγραφα που έχουν αντιγραφεί από άλλα χειρόγραφα που έχει στην κατοχή του είναι περιττά για την έρευνα, και έτσι τα αφαιρεί από αυτήν.

Άλλες πάλι φορές καταφέρνει να σχηματίσει μια ομάδα χειρογράφων, που είναι αντιγραφές από το ίδιο προγενέστερο χειρόγραφο, που όμως του λείπει. Εφαρμόζοντας τις κατάλληλες μεθόδους προχωράει, μέσα από τα αντίγραφα του, στην ανασύσταση του χαμένου αντιγράφου που υπήρξε το πρωτότυπο των δικών του κειμένων. Όταν το ανασυστήσει μπορεί, πλέον, να αφαιρέσει από την έρευνα τα αντίγραφα. Με τον τρόπο αυτό, μειώνει τον αριθμό των χειρογράφων στα οποία θα επικεντρώσει την έρευνα και φθάνει όλο και πιο κοντά στο αρχικό κείμενο.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ

Η Καινή Διαθήκη

Το πρωτότυπο γράφτηκε, όπως είναι γνωστό στα Ελληνικά και όπως έχουμε ήδη εξηγήσει για την ακριβέστερη ανασύστασή του, καθοριστικό ρόλο παίζει ο αριθμός των χειρογράφων - αντιγράφων του που έχουμε σήμερα στα χέρια μας.

Η Καινή Διαθήκη διασώζεται σε περίπου 5.300 αντίγραφα του Αρχαίου Ελληνικού κειμένου.

Η Λατινική μετάφρασή της, η Vulgata, η Λαϊκή Λατινική απόδοση, σώζεται σε περίπου 10.000 χειρόγραφα, ενώ τα χειρόγραφα όλων των υπολοίπων μεταφράσεων είναι κατά προσέγγιση 9.300 και ανεβάζουν έτσι τον συνολικό αριθμό των χειρογράφων στις 24.000 περίπου. Στον ήδη τεράστιο αυτό όγκο συνεχώς προστίθενται και άλλα που οι αρχαιολογικές έρευνες ανακαλύπτουν σε μεγάλες ποσότητες.

Ο αριθμός αυτός που από μόνος του είναι εξαιρετικά μεγάλος γίνεται ακόμη πιο εντυπωσιακός, αν συγκριθεί με αντίστοιχους αριθμούς χειρογράφων άλλων πολύ γνωστών αρχαίων κειμένων.

Το δεύτερο, μετά την Καινή Διαθήκη, σε ό,τι αφορά τον αριθμό χειρογράφων του, αρχαίο κείμενο, είναι ο Όμηρος, τα Ομηρικά έπη. Ο αριθμός των χειρογράφων του είναι μόλις 643. Από κει και κάτω ο αριθμός συρρικνώνεται ακόμη περισσότερο και γίνεται 50 χειρόγραφα για τον Αισχύλο, 100 για τον Σοφοκλή, 152 για τον Λουκιανό κ.ο.κ..

Τα αρχαία Ελληνικά χειρόγραφα της Καινής Διαθήκης, όπως είναι φυσικό, είναι διαφόρων ειδών. Υπάρχουν 88 πάπυροι, 267 κεφαλαιογράμματα κείμενα, 2.764 μικρογράμματης γραφής, 2.143 χειρόγραφα που δεν έχουν ολοκληρή την Καινή Διαθήκη αλλά μόνο τα Ευαγγέλια και τον αντίστοιχο Απόστολο της Κυριακής που διαβάζονταν στην Εκκλησία, και άλλα 47 διάφορα ευρήματα που ανεβάζουν τον συνολικό αριθμό στα 5.309 χειρόγραφα. Για την ακρίβεια των στοιχείων πρέπει πάντοτε να θυμόμαστε ότι ο αριθμός αυτός πολύ γρήγορα μεταβάλλεται καθώς συνεχώς προστίθενται νέα ευρήματα.

Σε σχέση με τις μεταφράσεις μπορούμε ενδεικτικά να αναφέρουμε κάποια στοιχεία μόνο, για να μην αναλωθούμε μέσα σε πλήθος αριθμών. Από την Λατινική Vulgata υπάρχουν 10.000 χειρόγραφα, 2.000 από την Αιθιοπική, 4.101 από την Σλαβική, 2.587 από την Αρμενική, 350 από την Συριακή, την Πεσίττα, 75 από την Αραβική, 50 από την παλιά Λατινική κλπ.

Είναι λοιπόν φανερό πως η Καινή Διαθήκη έχει ένα πολύ μεγάλο πλεονέκτημα στον τομέα της έρευνας, σε σχέση με τα υπόλοιπα αρχαία κείμενα, γιατί διαθέτει αυτό τον τεράστιο αριθμό χειρογράφων.

Ένας δεύτερος καθοριστικός παράγοντας για την όσο το δυνατό ακριβέστερη ανασύσταση ενός αρχαίου κειμένου, είναι η χρονική απόσταση ανάμεσα στο συγγραφέα και στο αρχαιότερο χειρόγραφο - αντίγραφο. Όσο λιγότερος είναι ο χρόνος ανάμεσα στην εποχή που συγγράφηκε το έργο και στην εποχή από την οποία προέρχονται τα αντίγραφα, τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες να έχουν συμβεί πολλά λάθη και παραποιήσεις.

Τα χειρόγραφα της Καινής Διαθήκης μπορούν, με βάση το περιεχόμενό τους, να χωριστούν σε δυο ομάδες: σ' αυτά που περιέχουν ολοκληρωτο το κείμενο και σ' αυτά που περιέχουν αποσπάσματα του κειμένου. Από την πρώτη κατηγορία τα αρχαιότερα χειρόγραφα που έχουμε είναι δύο και χρονολογούνται στις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ., πιο συγκεκριμένα γύρω στο 325 με 350 μ.Χ.. Αν σκεφθούμε όμως, ότι η Καινή Διαθήκη ολοκληρώνεται με το τέλος του 1ου μ.Χ. αιώνα, τότε η απόσταση μεταξύ πρωτοτύπου και χειρογράφων είναι τελικά μόλις 250 χρόνια. Για να εκτιμήσουμε και αυτό το μέγεθος, που είναι αξιοσημείωτα μικρό, θα το συγκρίνουμε και πάλι με δεδομένα που αφορούν άλλα γνωστά αρχαία κείμενα. Έτσι είναι πολύ αποκαλυπτικό το γεγονός ότι για το έργο του Πλάτωνα η αντίστοιχη απόσταση είναι 1.200 χρόνια, για τον Θουκυδίδη και τον Ηρόδοτο είναι 1.300 χρόνια, για τον Σοφοκλή είναι 1.400 χρόνια, για τον Ευριπίδη είναι 1.500 χρόνια, για τον Δημοσθένη 1.300 χρόνια, για τον Αριστοτέλη 1.400 χρόνια και για τον Αριστοφάνη 1.200 χρόνια.

Για τα χειρόγραφα με αποσπάσματα της Καινής Διαθήκης, από την άλλη, αυτό το χρονικό διάστημα απόστασης από το πρωτότυπο γίνεται εντυπωσιακά μικρό, σχεδόν ανύπαρκτο, αφού το αρχαιότερο απόσπασμα που μας σώζεται χρονολογείται γύρω στο 125 μ.Χ., με απόσταση δηλαδή από το πρωτότυπο μόλις 30 χρόνια. Για τον Όμηρο, του οποίου μας σώζονται πολλά αποσπάσματα, η χρονική αυτή απόσταση είναι γύρω στα 500 χρόνια, αν και είναι η μικρότερη που υπάρχει για οποιοδήποτε αρχαίο κείμενο.

Ένα τρίτο στοιχείο, που σχετίζεται με την ποιότητα των χειρογράφων και παίζει ρόλο στη βεβαιότητά μας για την ακριβή ανασύσταση ενός αρχαίου κειμένου, είναι το ποσοστό φθοράς τους. Με τον όρο αυτό εννοούμε το ποσοστό των διαφορών και των ασυμφωνιών ανάμεσα στα διάφορα αντίγραφα. Η φθορά έχει άμεση σχέση με το πόσο προσεκτικά αντιγραφόταν ένα χειρόγραφο.

Τα στοιχεία και εδώ είναι εξίσου εντυπωσιακά και αποκαλυπτικά. Από ένα σύνολο 20.000 περίπου σειρών κειμένου που συνθέτουν την Καινή Διαθήκη, οι σειρές που πα-

ρουσιάζουν πρόβλημα, επειδή περιέχουν κάποια αμφισβητούμενη γραφή είναι μόλις 40, δίνοντας έτσι ένα ποσοστό φθοράς 0,2% μόνο. Κάνοντας και πάλι τη σχετική σύγκριση βρίσκουμε πως το ποσοστό αυτό είναι υπερβολικά μικρό αφού για την "Ιλιάδα", που αποτελείται από 15.600 στίχους, οι 764 είναι αμφισβητούμενοι και ανεβάζουν το ποσοστό φθοράς στο 4,9%. Σ' ένα άλλο μνημειώδες έργο της παγκόσμιας γραμματείας, στο "Μαχαμπαράτα", το Σανσκρικό έπος των Αρχαίων Ινδίων που αποτελείται από 250.000 στίχους, το ποσοστό φθοράς είναι 10,4% καθώς 26.000 από τους στίχους του παρουσιάζουν κάποιο πρόβλημα.

Βλέπουμε, λοιπόν, πως και η ποιότητα των χειρογράφων της Καινής Διαθήκης είναι εξαιρετικά υψηλή. Και πώς να μην είναι, άλλωστε, αφού στην πλειοψηφία τους οι αντιγραφείς είχαν την πεποίθηση ότι εκείνη τη στιγμή είχαν να κάνουν με τον αιώνιο Λόγο του Θεού; Αυτή η συναίσθηση τους έκανε να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί, καθώς δεν ήθελαν να καταστούν υπεύθυνοι για τυχόν παραφθορά του Λόγου του Θεού. Για τον λόγο αυτό, ακόμη και οι υπάρχουσες διαφορές δεν είναι στην πλειοψηφία τους ουσιαστικές, αφού πολλές φορές περιορίζονται στη παράληψη ή την προσθήκη κάποιου άρθρου, συνδέσμου, αντωνυμίας κ.λ.π.. Μόνο το ένα έκτο (1/6) από το 0,2% των διαφορών έχει τη δυνατότητα να προσδίδει νοηματικές διαφορές στο κείμενο. Εξάλλου, αυτές σε καμία περίπτωση δεν είναι τέτοιες που να επηρεάζουν τη διατύπωση μιας ουσιαστικής πνευματικής αλήθειας ή τη διήγηση κάποιου γεγονότος. Ως αποτέλεσμα, από μαθηματική άποψη, το κείμενο που έχουμε στα χέρια μας είναι γνήσιο και καθαρό σ' ένα ποσοστό 98,33%. Κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει με κανένα άλλο αρχαίο βιβλίο στον κόσμο. Είναι φαινόμενο πραγματικά μοναδικό και αξιοσημείωτο, αν και όχι το μόνο, που συνδέεται με την Καινή Διαθήκη.

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

Όπως ήδη έχει αναφερθεί τέσσερις είναι οι πηγές των ερευνητών που εργάζονται για την ανασύσταση ενός αρχαίου κειμένου: Τα *χειρόγραφα*, οι *αρχαίες μεταφράσεις*, τα *παραθέματα* σε έργα άλλων συγγραφέων και τα *αρχαία ανθολόγια*.

Τα χειρόγραφα

Τα τρία αρχαιότερα χειρόγραφα που μας σώζονται είναι τα εξής: Ο πάπυρος της συλλογής του John Ryland, που χρονολογείται γύρω στο 130 μ.Χ., περιέχει ένα τμήμα από το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο και φυλάσσεται σήμερα στο Manchester της Αγγλίας. Ο πάπυρος Bodmer II, ο οποίος βρίσκεται στη Γενεύη και έχει το μεγαλύτερο μέρος από το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο. Τέλος οι πάπυροι Chester Beatty που τοποθετούνται χρονικά γύρω στο 200 μ.Χ. και περιέχουν μεγάλα τμήματα της Καινής Διαθήκης. Από αυτούς ένα μέρος βρίσκεται στο ομώνυμο μουσείο του Δουβλίνου, ενώ το υπόλοιπό τους φυλάσσεται σε μουσείο του Michigan των Η.Π.Α..

Όσο για τους κώδικες που διασώζονται, ο αρχαιότερος και πολυτιμότερός τους είναι ο Βατικανός κώδικας, που φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη του Βατικανού και χρονολογείται γύρω στο 325 με 350 μ.Χ..

Λίγο μεταγενέστερος είναι ο Σιναϊτικός κώδικας που γράφτηκε γύρω στο 350 μ.Χ. και σήμερα φυλάσσεται στο Βρετανικό μουσείο του Λονδίνου. Ονομάζεται έτσι επειδή βρέθηκε στο μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης του όρους Σινά και θα ήταν ενδιαφέρον να αναφέρουμε λίγα λόγια για τις συνθήκες εξεύρεσής του, οι οποίες, θα λέγαμε ότι, μοιάζουν να ενσαρκώνουν τα όνειρα κάθε ερευνητή. Ήταν στα 1844 που ένας ερευνητής φιλόλογος από τη Λειψία, ο κόμης Tischendorf, επισκέφθηκε την Μονή του Σινά. Εκεί με μεγάλη κατάπληξη ανακάλυψε πως οι μοναχοί δεν δίσταζαν να χρησιμοποιούν τα φύλλα κάποιου χειρογράφου για προσάναμμα όσες φορές ήθελαν να ανάψουν φωτιά. Παίρνοντας τα προσάναμματα στα χέρια του, ο σπουδαίος επιστήμονας δεν δυσκολεύτηκε καθόλου να διακρίνει πως επρόκειτο για πολύ παλαιά κείμενα, αφού η γραφή τους ήταν μεγαλογράμματη. Χωρίς δυσκολίες οι μοναχοί του παραχώρησαν για να μελετησει

σαράντα τρία τέτοια φύλλα που, όπως διαπίστωσε, περιείχαν τμήματα της Παλαιάς Διαθήκης. Με το πολύτιμο απόκτημά του έφυγε για την πατρίδα του, όπου και παρουσίασε το εύρημά του.

Δεν αρκέστηκε όμως μόνο σ' αυτό, αλλά επέστρεψε και πάλι στο Σινά στα 1853, και ξανά στα 1859, οπότε και έναντι γενναίων αμοιβών κατόρθωσε να αποσπάσει και το υπόλοιπο του κώδικα και να το δωρίσει τελικά στον Τσάρο Αλέξανδρο τον Β'. Όπως αποδείχτηκε, επρόκειτο για ένα χειρόγραφο που αρχικά περιελάμβανε όχι μόνο ολόκληρη την Αγία Γραφή, αλλά και την Επιστολή του Βαρνάβα, της οποίας αυτό είναι και το μοναδικό χειρόγραφο, και την Επιστολή του Ερμά που μέχρι τότε ήταν γνωστή μόνο σαν τίτλος.

Οι τρεις κώδικες που χρονολογούνται στον 5ο αιώνα, αποτελούν τα επόμενα σε σπουδαιότητα ευρήματα αυτής της κατηγορίας. Πρόκειται για τον Αλεξανδρινό κώδικα, γύρω στο 400 μ.Χ., τον κώδικα του Εφραίμ του Σύρου, επίσης των αρχών του 5ου αιώνα και τον λίγο μεταγενέστερο, περίπου στο 450 μ.Χ., κώδικα του Beza.

Οι μεταφράσεις

Περνώντας στις μεταφράσεις έχουμε να αριθμήσουμε ένα πλήθος από αυτές, σε μια μεγάλη ποικιλία γλωσσών, αφού από την αρχή η χριστιανική θρησκεία είχε ιεραποστολικό χαρακτήρα και διαπερνούσε τα σύνορα χωρών και γλωσσών με μεγάλη ταχύτητα. Πρώτο μέλημα των μαθητών μετά το κήρυγμα, ήταν πάντοτε η μετάφραση των θείων Γραφών για τη διδασκαλία των νεοφώτιστων. Έτσι, τώρα, έχουμε στη διάθεσή μας, για έρευνα, πολύ πρώιμες μεταφράσεις της καινής Διαθήκης, οι περισσότερες από τις οποίες είναι σήμερα μάρτυρες των πρωτοτύπων τους και μας παραπέμπουν σε χειρόγραφα που ίσως έχουν για πάντα χαθεί.

Πολλές και μεγάλης σπουδαιότητας είναι οι αρχαίες Συριακές μεταφράσεις με πρώτη από αυτές την Παλαιά Συριακή που ανήκει στον 4ο μ.Χ. αιώνα. Ακολουθεί η Πεσίττα ή Πεσχίτα η οποία ήταν σε πιο απλή Συριακή γλώσσα και έγινε μέσα στο πρώτο μισό του 5ου μ.Χ. αιώνα, η Παλαιστινιακή Συριακή, η Φιλοξένιος, και η Χάρκλειος του 7ου μ.Χ. αιώνα. Πρόκειται, δηλαδή, για πολλές και διαφορετικές μεταφράσεις που βοηθούν να εντοπισθούν πολλά χαμένα προγενέστερα χειρόγραφα.

Επίσης πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους είναι και οι Λατινικές μεταφράσεις των πρώτων Χριστιανικών χρόνων. Η Παλαιά Λατινική ή αλλιώς Ιτάλα, η πιο διαδεδομένη Vulgata που έγινε τον 4ο μ.Χ. αιώνα από τον Ιερώνυμο, τον γραμματέα του επισκόπου Ρώμης Δαμάσκου, ενώ υπάρχει και Αιγυπτιακή Λατινική μετάφραση που έγινε στην Αφρική, καθώς και πλήθος άλλες.

Διαφόρων ειδών μεταφράσεις υπάρχουν ακόμη και στα Αιγυπτιακά, με παλαιότερες τη Σαϊδική ή Θηβαϊκή, τη Βοχαϊρική ή Μεμφιτική, καθώς και άλλες Μεσοαιγυπτιακές.

Ακόμη έχουν βρεθεί μεταφράσεις από τον 4ο μ.Χ. αιώνα στα Αρμενικά και στα Γοθθικά, στα Αιθιοπικά και στα Λιβυκά από τον 6ο αιώνα, ενώ μέσα στα ίδια χρονικά πλαίσια έγιναν και μας διασώζονται και η Αρμενική και η Νουβική μετάφραση. Όλες αυτές οι μεταφράσεις έγιναν από πρωτότυπα κείμενα που οι ερευνητές δεν τα έχουν στη διάθεσή τους σήμερα, και για τον λόγο αυτό αποτελούν πολύτιμες πηγές για την αποκατάσταση του κειμένου.

Τα παραθέματα

Το τρίτο είδος πηγών είναι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα παραθέματα στα έργα άλλων συγγραφέων. Για την Καινή Διαθήκη αλλά και για όλη την Αγία Γραφή υπάρχει ένα τεράστιο πλήθος τέτοιων παραθεμάτων μέσα στα γραπτά των Πατέρων της Εκκλησίας. Οι αναφορές τους στον γραπτό λόγο του Θεού ήταν τόσο συχνές, ώστε αν λάβουμε υπόψη μας τα κείμενα των Πατέρων του 2ου και του 3ου μ.Χ. αιώνα και μόνο, είμαστε σε θέση να ανασυνθέσουμε ολόκληρο το κείμενο της Καινής Διαθήκης

με την εξαίρεση μόνο ένδεκα (11) χωρίων.

Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι ο Ειρηναίος έχει περιλάβει στα έργα του 1.819 παραθέματα, ο Ιουστίνος ο Μάρτυς 330, ο Κλήμης Αλεξανδρείας 2.406, ο Ωριγένης 17.922, ο Τερτυλλιανός 7.258, ο Ιππόλυτος 1.378, και ο Ευσέβιος 5.176.

Τα ανθολόγια

Αν περάσουμε τώρα και στην τέταρτη πηγή των κειμένων, στα Ανθολόγια, θα διαπιστώσουμε πως ούτε κι εκεί υπάρχει έλλειψη ευρημάτων. Φαίνεται ότι γύρω στον 6ο μ.Χ. αιώνα, άρχισε η εκκλησία της εποχής εκείνης, ακολουθώντας τη συνήθεια της Εβραϊκής συναγωγής, να ξεχωρίζει κομμάτια τα οποία διαβάζονταν συχνά στις συναθροίσεις της εκκλησίας και κατέληξε να συντάξει το γνωστό Κυριακοδρόμιο, με τις περικοπές του Ευαγγελίου της Κυριακής, και τον Πραξαπόστολο με κομμάτια από της Πράξεις των Αποστόλων και από τις Επιστολές των Αποστόλων. Τέτοιες συλλογές έχουν σωθεί πολλές, σε αποσπάσματα από τον 6ο μ.Χ. αιώνα και πλήρεις από τον 8ο αιώνα, και χαρακτηρίζονται φιλολογικά με τον όρο Εκλογάδια ή με τον εξελληνισμένο από τα Αγγλικά όρο Λεξιονάρια (Lectioaries). Τα Εκλογάδια δεν έχουν μελετηθεί πολύ και μέχρι στιγμής έχουν καταγραφεί μόλις 2.135 από το πλήθος αυτών που υπάρχουν.

Ανακεφαλαιώνοντας, λοιπόν, σε σχέση με την Καινή Διαθήκη, μπορούμε να πούμε πως έχουμε στα χέρια μας ένα πλήθος από αρχαία χειρόγραφα, πάρα πολλές μεταφράσεις, πληθώρα από παραθέματα σε αρχαίους συγγραφείς και μια τεράστια ποσότητα από αρχαία Ανθολόγια.

Με όλο αυτό το υλικό στη διάθεσή μας, μπορούμε να έχουμε την απόλυτη βεβαιότητα ότι το κείμενο της Καινής Διαθήκης στην Κριτική του έκδοση, όπως ακριβώς ανασυστάθηκε μετά την εφαρμογή των φιλολογικών μεθόδων έρευνας, είναι απόλυτα αξιόπιστο και δεν έχει καμία ουσιαστική διαφορά από το πρωτότυπό του, από αυτό που βγήκε από την πέννα των Ευαγγελιστών και των Μαθητών.

Η Παλαιά Διαθήκη

Στην Παλαιά Διαθήκη τα δεδομένα για τους ερευνητές είναι τελείως διαφορετικά από εκείνα της Καινής Διαθήκης. Τα αρχαία Εβραϊκά χειρόγραφα είναι πολύ λίγα, περίπου δέκα, και ταυτόχρονα πολύ απομακρυσμένα χρονικά από το πρωτότυπο ή τουλάχιστο έτσι ήταν μέχρι το 1947, οπότε μια πολύ σημαντική αρχαιολογική ανακάλυψη ήρθε να ενισχύσει τη φιλολογική και θεολογική έρευνα.

Πριν το 1947 το αρχαιότερο χειρόγραφο του Εβραϊκού κειμένου ήταν από τον 9ο μ.Χ., δεκατρείς ολόκληρους αιώνες μεταγενέστερο από την εποχή κατά την οποία ολοκληρώθηκε η συγγραφή του βιβλίου της Παλαιάς Διαθήκης. Εκείνο όμως που έχει ιδιαίτερη σημασία και είναι αξιοπρόσεκτο στα χειρόγραφα αυτά, είναι η εξαιρετική ποιότητά τους. Ωστόσο, για το ιδιόμορφο αυτό γεγονός υπάρχει εξήγηση και βρίσκεται στην πίστη και τη νοοτροπία του Εβραϊκού λαού.

Ο Εβραϊκός λαός είχε την πεποίθηση πως τα κείμενα που του είχαν παραδοθεί από τον Μωυσή και τους προφήτες ήταν Λόγος Θεού και έπρεπε με κάθε φροντίδα να τον διατηρήσουν αναλλοίωτο και ανόθευτο. Έτσι σε μια περίοδο που ονομάζεται περίοδος των Ταλμουδιστών και τοποθετείται ανάμεσα στο 100 με 500 μ.Χ., ορίστηκαν κάποιοι κανόνες για την αντιγραφή, που αν δεν ετηρούντο με σχολαστικότητα, τότε το αντίγραφο το θεωρούσαν άχρηστο και το κατέστρεφαν. Ο όρος Ταλμουδιστές προήλθε από την λέξη Ταλμούδ, το όνομα που έχει στην Εβραϊκή γραμματεία το βιβλίο που περιέχει τις ερμηνείες και τα σχόλια πάνω στα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης.

Οι Κανόνες Αντιγραφής των Ταλμουδιστών

Οι κανόνες-όροι για την αντιγραφή είναι απίστευτα αυστηροί και λεπτομερείς και δημιουργούν ένα πλαίσιο που αφήνει ελάχιστα, αν όχι ανύπαρκτα, περιθώρια για την

γέννηση λαθών. Η μη τήρηση έστω και ενός όρου αρκούσε για να χαρακτηριστεί το αντίγραφο λανθασμένο, άκυρο και ακατάλληλο για χρήση. Έτσι πιο αναλυτικά:

- Το ρολό πάνω στον οποίο θα γραφόταν το ιερό κείμενο έπρεπε να είναι φτιαγμένο από δέρματα καθαρών, κατά τις Εβραϊκές παραδόσεις, ζώων και μόνο.
- Έπρεπε να έχει προετοιμαστεί για τη συγκεκριμένη χρήση από έναν Εβραίο.
- Τα τμήματα του δέρματος έπρεπε να συρραφούν μεταξύ τους από λουριά που επίσης θα προέρχονταν από καθαρά ζώα.
- Κάθε κομμάτι δέρματος του χειρογράφου έπρεπε να συμπεριλαμβάνει τον ίδιο αριθμό στηλών κειμένου, που ήταν συγκεκριμένος και καθορισμένος.
- Το μήκος κάθε στήλης του κειμένου έπρεπε να καθορισθεί εκ των προτέρων και να μην είναι ούτε περισσότερο από 60 σειρές ούτε λιγότερο από 48.
- Το πλάτος κάθε στήλης έπρεπε να χωράει ακριβώς 30 γράμματα.
- Όλο το χειρόγραφο έπρεπε να χαραχθεί με γραμμές πάνω στις οποίες θα γράφονταν οι λέξεις. Αν έστω και τρεις λέξεις ξέφευγαν από τις γραμμές τότε όλο το χειρόγραφο λογιζόταν άχρηστο.
- Η μελάνη ήταν υποχρεωτικό να είναι μόνο μαύρου χρώματος και να έχει ετοιμασθεί αποκλειστικά γι' αυτή τη χρήση.
- Για πρωτότυπο μπορούσε να χρησιμοποιηθεί μόνο ένα χειρόγραφο ελεγμένο για τη γνησιότητά του και επικυρωμένο. Ο αντιγραφέας ήταν αναγκασμένος να μη παρεκκλίνει από αυτό ούτε στο ελάχιστο.
- Κανένα γράμμα ούτε σημείο δεν μπορούσε να αντιγραφεί από μνήμης. Ο αντιγραφέας έπρεπε να κοιτά και να αντιγράψει ξεχωριστά το κάθε γράμμα.
- Ανάμεσα σε κάθε σύμφωνο έπρεπε να υπάρχει απόσταση μιας τρίχας ή μιας κλωστής και όχι μεγαλύτερη. (Ας σημειωθεί πως ο όρος αναφέρεται σε σύμφωνα, διότι η Εβραϊκή γραφή χρησιμοποιούσε μόνο σύμφωνα μέχρι το 500 μ.Χ., οπότε οι Μασωρίτες πρόσθεσαν και τα φωνήεντα για να δώσουν τη σωστή προφορά, μεγαλύτερη ακρίβεια στη γραφή, και να διαφυλάξουν έτσι τα κείμενα με όσο το δυνατό μεγαλύτερη πιστότητα. Εξάλλου, Μασώρα στα Εβραϊκά σημαίνει παράδοση, και η έντονη προσπάθεια για τη διατήρησή της χαρακτηρίζει τη Μασωριτική περίοδο που ξεκινά το 500 μ.Χ. και τελειώνει το 900 μ.Χ.)
- Ανάμεσα σε κάθε ενότητα έπρεπε να υπάρχει απόσταση εννέα συμφώνων.
- Ανάμεσα σε δυο βιβλία έπρεπε να υπάρχει απόσταση τριών χαραγμένων σειρών.
- Το πέμπτο βιβλίο της Πεντάτευχου, το Δευτερονόμιο, έπρεπε, μετά την ορθή τήρηση όλων αυτών των όρων, να τελειώνει ακριβώς στο τέλος της τελευταίας σειράς.
- Έπρεπε ο αντιγραφέας να εργάζεται φορώντας ένα συγκεκριμένο ένδυμα.
- Έπρεπε ο αντιγραφέας, προτού αρχίσει το έργο του, να έχει λουστεί, για να είναι καθαρός στο σώμα.
- Δεν έπρεπε να γράψει το όνομα του Θεού με πέννα που μόλις την είχε βουτήξει στο μελάνι. Χρειαζόταν να παρατηρεί καλά το κείμενό του ώστε να προφτάσει να βάλει μελάνι στην πέννα του μερικές λέξεις πριν τη λέξη Θεός.
- Έπρεπε να είναι απερίσπαστος στο έργο του και απαγορευόταν να το διακόψει για να μιλήσει, ακόμη και αν αυτός ο ίδιος ο βασιλιάς του απηύθυνε το λόγο.

Εάν έστω και ένας από αυτούς τους δεκαεπτά κανόνες δεν είχε τηρηθεί, τότε το χειρόγραφο το θεωρούσαν άχρηστο και ή το κατέστρεφαν ή το χρησιμοποιούσαν σαν αναγνωστικό στα σχολεία, με αποτέλεσμα να φθαρεί από την πολλή χρήση και τελικά να καταστραφεί.

Είναι προφανές ότι με όλες τις παραπάνω διατάξεις το τελικό αντίγραφο ήταν απόλυτα πιστό και ικανό να αντικαταστήσει το πρωτότυπο που πλέον θεωρούνταν άχρηστο. Το

άχρηστο και ήδη φθαρμένο πρωτότυπο, πολύ συχνά, κατέληγε μετά από λίγο καιρό στη φωτιά, μαζί με τα υπόλοιπα άχρηστα αντικείμενα της συναγωγής.

Από τη συγκεκριμένη διαδικασία εύκολα μπορούμε να αντιληφθούμε το γιατί τα χειρόγραφα της Παλαιάς Διαθήκης που μας σώζονται είναι τόσο λίγα, αλλά και ταυτόχρονα εξαιρετικά αξιόπιστα ως προς την αυθεντική ποιότητα του κειμένου.

Αυτό το λογικό συμπέρασμα, που αποτελούσε αρχή για το συγκεκριμένο πεδίο έρευνας, επιβεβαιώθηκε με μια αξιοθαύμαστη αρχαιολογική ανακάλυψη.

Ένα ανεκτίμητο εύρημα

Στα 1947 έγινε μια από τις σπουδαιότερες αρχαιολογικές ανακαλύψεις του αιώνα μας, με έναν εντελώς τυχαίο τρόπο, όπως και τόσες άλλες. Κάπου κοντά στη Νεκρά Θάλασσα ένας Βεδουίνος βοσκός έχασε μια κατσικούλα του. Ψάχνοντας για να τη βρει σκέφθηκε να ρίξει μια πέτρα σε κάποια κοντινή σπηλιά, μήπως και το ζώο είχε καταφύγει εκεί μέσα.

Όταν αφουγκράστηκε κατάλαβε πως αντί για τον θόρυβο από ένα τρομαγμένο ζώο άκουσε την πέτρα να χτυπά πάνω σε κάτι πήλινο και να το σπάζει. Περίεργος, μπήκε μέσα, για να ανακαλύψει τελικά μια ποσότητα από πήλινα αγγεία που μέσα τους ήταν φυλαγμένος ένας μεγάλος αριθμός από παπύρινα χειρόγραφα. Όπως αποδείχτηκε ήταν τόσο πολύτιμα ώστε εξελίχθηκε μια πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία γύρω από την τύχη τους καθώς άρχισαν να τα διεκδικούν για λογαριασμό τους τρεις λαοί: οι Εβραίοι, οι Άραβες και οι Άγγλοι, που ήταν οι διορισμένοι από τον ΟΗΕ τοποτηρητές στην Παλαιστίνη.

Τελικά κατέληξαν στα χέρια των Ισραηλιτών και σήμερα φυλάσσονται σε ειδική αίθουσα, σε σχήμα αγγείου, στο Israel Museum της Ιερουσαλήμ. Το περιεχόμενο των παπύρων που προέρχονται από την εποχή ανάμεσα στις δυο Διαθήκες, περιλαμβάνει πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία για την καθημερινή ζωή και τα έθιμα της εποχής τους, αλλά και κείμενα της παλαιάς Διαθήκης πάρα πολύ σημαντικά. Το πιο αξιόλογο είναι ένα κείμενο του προφήτη Ησαΐα από το 100 π.Χ. που είναι το κατεξοχήν προφητικό βιβλίο για την έλευση του Μεσσία. Μέχρι τότε (1947) είχαμε στη διάθεσή μας αντίγραφα από το 900 μ.Χ. και μετά, γεγονός που έδινε λαβή στους ορθολογιστές να ισχυρίζονται ότι το συγκεκριμένο βιβλίο είναι γραμμένο μετά την έλευση του Ιησού, από ανθρώπους που γνώριζαν τα γεγονότα και που απατηλά ισχυρίστηκαν ότι επρόκειτο για προφητείες. Πέρα από τη θεολογική του σημασία το χειρόγραφο του Ησαΐα από το 100 π.Χ. μας έδωσε τη δυνατότητα να κάνουμε συγκρίσεις ανάμεσα στο Εβραϊκό κείμενο του 900 μ.Χ., που μέχρι τότε ήταν το αρχαιότερο, και στο περιεχόμενο των νέων ευρημάτων. Η σύγκριση θα μπορούσε, εκτός των άλλων να επιβεβαιώσει ή να διαψεύσει την αρχική πεποίθηση ότι τα χειρόγραφα της Παλαιάς Διαθήκης ήταν ιδιαίτερα αξιόπιστα, εξαιτίας των ξεχωριστών συνθηκών που επικρατούσαν κατά την αντιγραφή τους.

Τα αποτελέσματα δικαίωσαν με το παραπάνω εκείνους που συμμερίζονταν την άποψη περί αξιοπιστίας. Η ταύτιση των δυο κειμένων, του Μασωριτικού του 900 μ.Χ. και του χειρογράφου της Νεκράς Θάλασσας άγγιζε το εκπληκτικό ποσοστό του 95%. Το υπόλοιπο 5% των διαφορών περιορίζεται σε λάθη που είναι προφανείς παραλήψεις του αντιγραφέα ή διαφορές ορθογραφικές που φυσιολογικά υπάρχουν μεταξύ κειμένων που απέχουν χρονικά τόσο πολύ το ένα από το άλλο. Ο Λόγος του Θεού αποδείχτηκε για μια ακόμη φορά διαχρονικός και αναλλοίωτος.

Ποιο είναι το συμπέρασμα;

Η φιλολογική έρευνα αντιμετώπισε τη Βίβλο σαν ένα οποιοδήποτε αρχαίο κείμενο και μπορεί να εγγυηθεί για τη γνησιότητά της.

Τα συγκλονιστικά γραπτά του Μωυσή, των Προφητών και των Αποστόλων, αφού διέσχισαν ανέπαφα τους αιώνες, βρίσκονται στα χέρια μας έτσι όπως τα χάραξε η πένα των σπουδαίων αυτών ανδρών.

Εκείνος που ανοίγει τις σελίδες της Βίβλου για να αντλήσει το ζωντανό νερό της πίστης μένει για μια ακόμη φορά έκθαμβος μπροστά στο μεγαλείο του Θεού του. Ο παντοδύναμος Δημιουργός είπε και εκτέλεσε. Ο Λόγος Του έμεινε και θα μείνει στον αιώνα χωρίς καμιά αλλοίωση και χωρίς καμιά σκιά, σαν λυχνάρι, για να φωτίζει τη ζωή των θνητών και για να φανερώνει το δρόμο προς τον Ουρανό.

Ο αναζητητής, μπορεί, χωρίς να διστάζει, να πάρει στα χέρια του την Αγία Γραφή και να τη μελετήσει, βέβαιος ότι θα βρει μέσα της, χωρίς παραφθορές, λόγια που ειπώθηκαν στα βάθη των αιώνων και χάραξαν την ανθρώπινη ιστορία.

